

ALENA PROKOPOVÁ / 19. 12. 2016

S čerty nejsou žerty

V oblíbené pohádce Hynka Bočana dobro vítězí nad zlem díky pekelné spravedlnosti a pečlivý koncept nad zábavou „jen“ pro děti.

V předvánočních českých kinech slaví divácký úspěch *Anděl Páně 2*, jehož nedílnou součástí je pokašitel titulního hrdiny – čert Uriáš. Bez něj by se příběh titulního hrdiny vůbec nemohl rozvinout ani vyústit do očekávaného dobrého konce, v němž se do těsně propojeného božského i lidského světa vrací rovnováha. Harmonizační koncept, který rozvinuli zkušený scenárista Marek Epstein s režisérem Jiřím Strachem, má v historii české pohádky dlouhou tradici – a silně se prosazuje i v jedné z vůbec nejoblíbenějších domácích filmových pohádek – komediálním snímku *S čerty nejsou žerty*.

Také film režiséra Hynka Bočana z roku 1984 potvrzuje, že spíš než vysoká hra, v níž dobro v podobě pohádkového hrdiny ohrožuje nebezpečný ďábel, se v českém (potažmo středoevropském) kulturním prostoru těší oblibě tragikomická šaráda propojující vyslance dobra a zla. Klasický český čert může být hlupákem, jehož lze porazit lstí, nebo dokonce pomocníkem, jenž funguje jako soudce a vykonavatel spravedlnosti: trestá zlé lidi, zatímco ty dobré odměňuje. Toto pojetí našlo ohlas v řadě lidových pohádek převyprávěných Karlem Jaromírem Erbenem, Boženou Němcovou nebo (později) Janem Drdou. Takový čert je lidovým výtvozem, který se v oficiální křesťanské ikonografii nevyskytuje, takže mohl existovat i v padesátých letech, kdy se oficiální ideologie pokoušela s vírou skoncovat a kdy psal své pohádkové příběhy Drda – a může fungovat i v dnešní, téměř zcela ateistické české společnosti. Důkazem jsou četné „čertovské“ filmy, ať už jsou inspirované literárními předlohami, nebo jsou dílem současných autorů.

Pohádková komedie *S čerty nejsou žerty* je klasickou předlohou Boženy Němcové *Čertův švagr* inspirovaná jen volně.^[1] Scénář, který napsal režisér Hynek Bočan

s Jiřím Justem podle námětu Ireny Šlapákové, však zachovává motiv pekelné spravedlnosti. Když chamtivá macecha Dorota (Jaroslava Kretschmerová) vyžene z rodného mlýna nevlastního syna Petra (Vladimír Dlouhý), mladík se marně snaží sehnat práci: všichni ho posílají k čertu. Nakonec skutečně nachází službu v pekle, kde se mu posléze dostane i zastání v jeho spravedlivé věci...

Scenáristická příprava filmu *S čerty nejsou žerty* se sice odehrávala za dramaturgického vedení zkušené Marcely Pittermannové, jak Jiří Just, tak Hynek Bočan však byli v pohádkovém žánru nováčky.[2] Po úspěchu svého čertovského filmu se na výzvu barrandovské dramaturgie – ve stejné výrobní skupině – pustili do další komediální pohádky. Snímek *O zapomnětlivém černokněžníkovi* (1990) byl ovšem (spíš než pohádkou) divácky ne zcela uspokojujícím pokusem využít pohádkovou postavu v současných reáliích.[3] Oba filmy spojuje Karel Heřmánek, který v *Zapomnětlivém černokněžníkovi* ztvárnil titulní roli, zatímco ve filmu *S čerty nejsou žerty* si zahrál jednu z výrazných vedlejších rolí – Lucifera XIV. Heřmánekův svižný elegán s přehledem vládne celému pekelnému knížectví, jehož hierarchie a typologie jsou natolik propracované, že tvoří jednu z hlavních atrakcí vyprávění. Zchátralý stáječ, v jehož čele stojí neschopný, slabošský Josef Sličný (Josef Kemr) okrádaný nečestným správcem (Viktor Preiss), se nemůže srovnávat s Luciferovým pekle ani se sousedními knížectvími. Neohrožuje jej jen chudoba, ale i agresivní sousedé, armáda se však utápí v nesmyslném drilu zosobněném komicky popudlivým kaprálem (Petr Nárožný). Ten se marně pokouší udělat vojáka z Petra i z jeho pekelného přítele – čerta Vraníka zvaného Janek (kterého ztvárnil začínající, tehdy dvaadvacetiletý Ondřej Vetchý). Zatímco v pekle si charismatický Lucifer XIV. udržuje pořádek, uspořádání věcí na zemi je zjevně chaotické a nespravedlivé, což s odstupem komentuje i vypravěč příběhu (Luděk Munzar). Počinání viníků však naštěstí pečlivě monitoruje Lucifer se svým týmem, takže nakonec skončí tam, kam patří – v pekle.

Bočanova pohádka se sice vyhýbá přímočarému komentáři k dobové realitě, neutěšený stav zemičky Josefa Sličného může být nicméně obrazem Československa poloviny osmdesátých let. K pozemskému světu tvoří pekelné knížectví silný kontrast, a to nejen v rámci spravedlivého uspořádání: na rozdíl od řady jiných českých pohádek totiž působí autenticky nejen po morální, ale i po vizuální stránce. Kameraman Jaromír Šofr (v jehož filmografii je pohádka rovněž ojedinělým žánrem) a architekt Zbyněk Hloch společně stvořili působivé prostředí, a to především díky reálné lokaci – uměle

vyhloubeným pískovcovým jeskyním poblíž České Lípy (jež pro potřeby natáčení vyklidila sovětská armáda, která zde skladovala brambory). Protože daný prostor byl relativně malý, dosáhl kameraman dojmu velkoleposti pomocí širokoúhlého objektivu.

Natáčení probíhalo v řadě dalších atraktivních míst: palác Josefa Sličného se natáčel v přípražských Průhonicích, Petrův rodný mlýn našli filmaři ve vesničce Střehom v Českém ráji a pro vstup do pekla – skalní schody – si štáb vybral hrad Sloup. Na Kostí se zase natáčela scéna z vězení, v níž Petrovi knížecí dcera Adélka (neherečka Monika Pelcová, kterou dabovala Naďa Konvalinková) zpívá písničku *Voda, voděnka* (ovšem hlasem Ivany Andrlové).

Je těžké přehlédnout, že vedle inspirace pohádkou Boženy Němcové čerpá Bočanova čertovská komedie i z novějšího zdroje – z romantického dobrodružství *Fanfán Tulipán* (1952, režie Christian-Jaque). Hrdina se zamiluje do koketní šlechtičny (knížecí dcery Angeliny – Dana Bartůňková) a dlouho přehlíží poctivý cit skromné, spravedlivé dívčiny (již spojuje s hrdinkou francouzského snímku i podobné jméno – Adélka).

K francouzské klasice odkazuje i stylizace hereckého výkonu Vladimíra Dlouhého do chlapeckého stylu Gérarda Philipa, titul knížete pekla, postava kaprála či pečlivá choreografie šermířských soubojů (kvůli kterým Dlouhý absolvoval trénink se skupinou historického šermu Regius).

Nejen pečlivost realizace a odkaz k „dospělé“ filmové klasice, ale i vtipné dialogy posouvají Bočanův film nad domácí pohádkový standard (řada „hlášek“, především těch kaprálových, zlidověla). Starostlivé péče se filmu dostalo i po hudební stránce (dvojice Jaroslav Uhlíř – Zdeněk Svěrák pro něj složila proustonárodně působící písničky *Větre, větříčku* a *Ta naše hospoda*). Postavení milované trvalky, které si komedie *S čerty nejsou žerty* vydobyla mezi českými filmovými pohádkami, není jistě náhodné: její tvůrci se pohybovali v jiném vypravěčském prostředí a žánr pohádky proto neodbyli jako méněcennou „zábavu pro děti“, ale zacházeli s ním jako s moderní podívanou, která může být propracovaná, chytrá a ukotvená mimo infantilní kontexty.

Film *S čerty nejsou žerty* po právu získal řadu domácích i zahraničních ocenění a stal se nedílnou součástí vánočního televizního programu. Letos ho uvidíte na Boží hod vánoční od 20:20 na TV Nova.

S čerty nejsou žerty (ČSSR 1984). Režie: Hynek Bočan, scénář: Jiří Just, Hynek Bočan (podle pohádky Boženy Němcové), kamera: Jaromír Šofr, hudba: Jaroslav Uhlíř, hrají: Vladimír Dlouhý, Ondřej Vetchý, Karel Heřmánek, Jana Dítětová, Josef Kemr, Viktor Preiss, Jaroslava Kretschmerová, Monika Pelcová, Dana Bartůňková, Petr Nárožný a další. 91 minut.

Poznámky:

[1] Pohádka *Čertův švagr* vyšla v rámci cyklu *Národní báchorky a pověsti*, jejíž spisovatelka v nakladatelství Jaroslava Pospíšila vydávala po sešitech v letech 1845–1848. Inspirovala stejnojmennou dětskou operu Karla Risingera (1950–1952) a dvě stejnojmenné televizní adaptace: v režii Věry Jordánové v roce 1969 a v režii Vlasty Janečkové v roce 1984. V tomtéž roce vznikl i Bočanův snímek.

[2] Hynek Bočan se pohádkám (a obecně ani tvorbě pro děti a mládež) soustavně nevěnoval ani ve filmu, ani v rámci své rozsáhlé televizní tvorby. Jednu z výjimek tvoří i další jeho „čertovská“ pohádka *Láska rohatá* z roku 2009.

[3] Tematicky mu předcházela Bočanova televizní komedie o herci, který přestane rozlišovat mezi fikčním a reálným světem – *Útěk ze seriálu* (1989).